

Suomen lounaismurteiden *stX*-adverbien kahtalaisuus

Suomen yleiskielen adverbit *kovasti*, *iloisesti*, *sopivasti*, *kiireesti* on muodostettu *-sti*-johtimella, mikä on laajakäyttöisin tavan adverbien muodostamiskeino: siinä voi johdinta seurata vielä ns. loppukahdennus. Johdinta ei ole tutkittu paljon – Lauri Hakulinenkin (1979, 231) päättyy sen alkuperää käsitellessään viittaamaan mahdolliseen elatiivilähtöisyyteen.

Risto Tuomikoski (1973, 199–214) rinnastaa mainitut *-sti*-johtimella adjektiivien perusasteista (esim. *kova*) muodostetut tavan adverbit vastaaviin *-in*-päätteisiin instruktiivimuotoisiin johdoksiin, kuten *kovin*, *kovemmin*, *kovimmin*, sekä myös adverbien tai adjektiivien instruktiivimaisiin kiinteisiin määritteisiin, sellaisiin kuin sane *vähän* on syntagmassa *vähän ankara*. Noita kolmea johdoksen lajia hän kutsuu *sti-*, *in-* ja *n-*muodoiksi esittäen seikkoja, jotka puoltavat niiden kaikkien olevan oikeastaan kantasanan taivutukseen kuuluvia sijoja (mt. 204, 209, 212). Hän korostaa näiden kolmen lajin (*sti*, *in*, *n*) synonyymiutta ja toteaa, että suomessa näin vallitsee muodon ”kolmijakoisuus”: periaatteessa tultaisiin toimeen vain yhdelläkin noista kolmesta. Kolmen muotolajin alat eivät kuitenkaan ole täysin erillisiä.

Tarkasteltaessa pelkän *-sti*-johtimen vastineita erityisesti suomen lounaismurteissa nähdään yhden vastineen asemesta kaksi aivan erillistä, selvästi erilaisiin kantoihin liittyvää. Näillä molemmilla johtimilla on yhteisenä osana vain segmentti *st*, minkä vuoksi käytämme johdosista yhteistermiä *stX*-adverbit. Lyhyempi johdinmuoto on pelkkä *-st*, joka liittyy *-(i)se*-vartaloiheen adjektiiviin, ja pidempi taas on *-ste(n)* liittyneenä muunlaisen nominin vartalon loppuvookaaliin. Jälkimmäisellä näyttäisi olevan selkeä vastine etelävirossa. Pidempi johdinmuoto voisi selittää ainakin muodollisesti suomen *-tusten/tysten*-johtimiset adverbit.

Tässä katsauksessa tarkastelemme niitä suomen lounaismurteitten adverbejä, joiden vastineina yleiskielessä ovat tavallisesti tunnuksella *-sti* varustetut adverbit. Esimerkkiaineistomme on suomen lounaismurteista, joita on lähtökohtaisesti edustamassa Maskun murrealue (Maskun ja tiettyjen lähipitäjien muodostama alue). Esimerkistö perustuu toisen kirjoittajan (Pahikkala) hyvin tuntemaan ja puhumaan Maskun seudun murteeseen, siis hänen ”äidinkieleensä”, jota hän on ikänsä kuullut ja havainnoinut ympäristössään ja josta hän on valinnut tutkimuksen esimerkkisanat (luvussa 1 kohdat A ja B). Esimerkkejä ei ole valittu systemaattisesti vaan ainoastaan havainnollistamista varten. Useat niistä esiintyvät myös aineistolähdeoteoksissa samanlaisina tai vähän poikkeavina. Aineistolähteiden käyttö on ilmoitettu kussakin tapauksessa erikseen. Tarkastelukulmaa laajennetaan myös muualle lounaismurteiden alueelle, josta on löydettävissä samoja tai samantapaisia sanaesimerkkejä kuin Maskusta. Murreanojen kirjoitusasusta todettakoon, että puolipitkiä vokaaleita ei tässä merkitä näkyviin.

1. Toisiaan täydentävät kaksi adverbijohdinta

Yleiskielen adverbijohdintamalla *-sti* on lounaismurteissa ikään kuin kaksi allomorfia *-st* (tyyppi A) ja *-ste(n)* (tyyppi B). Esimerkiksi *kiukkune(n)*-adjektiivista johtuu adverbi *kiukkusest* (A), mutta *helppo*-adjektiivista *helposte(n)* (B). Yleiskieliset vastineet ovat keskenään samanjohdimiset *kiukkuisesti* ja *helposti*.

Adverbien johto kantasanasta A-tyyppisenä ja toisaalta B-tyyppisenä eivät ole toistensa vaihtoehtoja, koska A-johdin ja B-johdin liittyvät erityyppisiin kantoihin. Johtimia on siis kaksi

aivan erillistä, *-st* ja *-ste(n)*. *stX*-adverbien ryhmän jakautuessa näin kahtia voidaan puhua niiden A/B-dikotomiasta. Edellä mainitut sekä seuraavat A- ja B-esimerkkisanat ovat kaikki Maskun murrealueelta.

A. A-tyyppistä johtoa vaativat kannat ovat harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta *-ne(n)*-loppuisia eli *-(i)se*-vartaloisia adjektiiveja. Johdoksen kantavartalon loppu on adjektiivin genetiivin tapaan *-se*, ja johdosadverbi päättyy siis aina tavuun *sest*, joka voitaisiin katsoa A-johdoksen tunnusmerkiksi. Siten syntyy melkoinen määrä tavan adverbija, kuten *ilosest*, *köykäsest*, *vihasest*, *tavalisest*, *ystävälisest*, *täödelisest*, *vailinaisest*, *pahampäeväsest*, *vaevaloisest*, *erityisest*, *iankaiikkisest*, *varovaisest*, *sopivaisest*, *hullumaisest*, *aulisest* 'melkoisesti' (*auline(n)* 'melkoinen, aikamoinen'), *viholisest* 'vietävästi, kovasti kiusaten' (*Kantapää syhy nii viholisest!*).

On jokunen harva tapaus, jossa adverbien johtimena on *-st*, mutta kyse ei kuitenkaan ole A-johdoksesta. Sellaisia ovat *aikast* 'melko, aika', *melkkest* 'melkein' (kantasana jo kadonnut **melkeä*; tästä on murteessa vieläkin käytössä instruktiivinen *melkkiä(n)*, joka on *melkkest*-sanon synonyymi) ja *perkelest*. Näissä tapauksissahan ei lähtökanta ole *-(i)se*-vartaloisen adjektiivi.

B. Muista adjektiiveista kuin *-ne(n)*-loppuisista tapahtuu adverbien johtaminen B-tyyppisesti. Johdin on *-ste(n)*, ja se liittyy adjektiivin genetiivivartaloon. Näin saadaan vaikkapa *kovaste(n)*, *kööhäste(n)* 'köyhästi, vaatimattomasti', *tarkaste(n)*, *kankkiaste(n)*, *veteläste(n)*, *ahneste(n)*, *runssaste(n)*, *hittaste(n)*, *lämpymäste(n)*, *syyttömäste(n)*, *varovaste(n)*, *sopivaste(n)* (vrt. *varovaisest*, *sopivaisest*), *tiätyste(n)*, *muuloste(n)* 'muulloin' (johtosuhde epäselvä), *alaste(n)* 'alasti' (johtosuhde epäselvä), *mialukkaste(n)* 'mieluusti'; viimeksi mainittu on harvinainen.

Näitäkin adjektiivikantaisia on iso joukko, mutta samalla *-ste(n)*-johtimella on muodostettavissa myös useita substantiivikantaisia adverbija, kuten *kiiruste(n)*, *uskoste(n)* 'uutterasti', *aamuste(n)* 'aamusti, aamusta', *ehtoste(n)*, *piruste(n)*, *leikiste(n)*, *väkiste(n)*, *välaliste(n)* 'välistä'. Tällaisia vastaavat yleiskielen *-sti*-johdokset ovat harvinaisempia. Jos Tuomikoskea (1973, 212) myötäillen ajatellaan myös B-johtimen *-ste(n)* olevan sijapäätte, päätettä voi selvästi käyttää tiettyissä substantiiveissakin. A-tyyppissä ei sen sijaan voi juurikaan olla substantiivikantoja.

B-tyypin tunnuksessa ja muuallakin käytetty merkintä (*n*) tarkoittaa, että asianomaisen sanan loppukonsonanttina lausutaan *n*, *m* tai *ŋ* sen mukaan, onko seuraavan sanan (tai liitteen) alkukonsonanttina *t*, *p* vai *k*; muulloin jää B:n tunnukseksi pelkkä *-ste*. Voidaan siis kuulla B-tyypissä seuraavat ääntämykset: *helposten taas*, *helpostem pääse*, *helposten käy*, *helposte mene* (ei **helpostem mene*, jollainen ääntämys viittaisi ehkä hämäläismurteisiin). A-tyypin tunnuksen *-st* loppu-*t* taas ei koskaan mukaudu seuraavan sanan alkuklusiiliin, vaikka tällaista mukautumista muutoin esiintyy lounaismurteissa, esimerkkinä vaikkapa *puuk kaattuva* 'puut kaatuvat'.

Sellaisia johdoksia kuin **iloseste(n)*, **vihaseste(n)* jne. ei voi Maskun alueen murteissa olla, kuten ei myöskään esimerkiksi **tarkast*, **väkist*: A- ja B-johto eivät ole vapaasti vaihdettavissa toisikseen. Yhdestä ja samasta kantavartalosta ei siis voi muodostaa sekä A- että B-johdosadverbia: A-johto tapahtuu normaalisti vain *-ne(n)*-loppuisista adjektiiveista ja B-johto muunlaisista nomineista.¹

1 Sekä A- että B-tyypin tavan adverbeilla on komparatiiviset edelleenjohdokset, esim. *kiukkusemmi(n)*, *helpommii(n)*, joissa ei tyyppien ero kuitenkaan tule millään tavoin näkyviin: molemmissa on johtimena identtinen komparatiivin tunnuksen ja instruktiivin tunnuksen sulautuma *-mmi(n)* liittyneenä peruskantaan. Komparatiivijohdos muodostuu yksinkertaisesti kanta-adjektiivin komparatiivin instruktiivista, joka toimii tavan adverbina samaan tapaan kuin jotkut muutkin instruktiivit (*kovi(n)*, *näi(n)*, *paremmi(n)*).

Samat rajoitukset ovat havaittavissa Maskun murrealueelta lähtien pääosassa lounaismurteiden ydinaluetta, varsinkin sen pohjoisessa haarassa. Pohjoishaarasta löytyy esimerkiksi Kustavin murteen osalta Eeva Lettiseltä (1999, 56, 71, 68, 81) B-tyypin adverbisaneet *muullostenka*, *pahaste*, *hiukasten*, *ensiste*, joista ensimmäisessä on mukana liite. Kalannin murteen tunteva Esa Hyvärinen (11.4.2017) katsoo yleiskielen *huonosti*-adverbin ehdottomaksi kalantilaiseksi vastineeksi muodon *huanoste(n)*. Rauman murretta mestarillisesti hallitseva Hj. Nortamo käyttää pakinoissaan B-tyypin johdoksia hyvin säännöllisesti; esimerkiksi hänen pakinastaan (Nortamo 1906) »Mnää ja Tasala Vilkk ja Hakkri Iiro» löytää mm. muodot *tiätystengin* [*duan*], *aamustem* [*bainama*], *kauniste*. Myös Mynämäen, Nousiaisten ja Vahdon murteeseen A/B-dikotomia vaikuttaisi kuuluvan.²

Lounaismurteiden itäisessäkin haarassa on esimerkiksi vielä Piikkiössä selvästi erotettavissa *stX*-adverbien jakautuminen A- ja B-tyyppeihin. Idempänä, vaikkapa jo Perniössä, esiintyy kuitenkin melkoisesti kumpaankaan tyyppiin kuulumattomia johdosadverbejä: esimerkiksi E. B. Höijerillä (1927, 100, 102) on mm. *siunatust* ja *kiirust*, joiden asu muistuttaa elatiivia, mutta on myös paljon selviä A-tyyppisiä, kuten *ohrasesest* (mt. 22), ja B-tyyppisiä, kuten *vahvasten* [*kiin*] (mt. 162). Huomattakoon myös, ettei Höijerin johdosadverbeissa esiinny *-sti*-loppua. Vielä idemmäksi, esimerkiksi Suomusjärvelle, mentäessä kasvaa elatiivimaisten johdosadverbien osuus B-tyypin kustannuksella edelleen. Myös lounaismurteiden pohjoishaarassa alkaa pohjoisrajaa lähestyttäessä vähentyä selvien A- ja B-tyyppien taajuus: vaikkapa Eurassa esiintyy jo sellaisia ”virheellisiä” muotoja kuin *aamust* ja *runssaast* (Suomen murrekirjan äänitteet: Eura). Lounaismurteitten alueen ulkopuolella ei enää ole A/B-dikotomiaa. Ilmiö on puhtaasti lounaismurteinen.

Turusta suuntautuu koilliseen hämäläisvaikutteinen levenevä Turun ylämaan murrealue, joka erottaa pohjoisen ja itäisen haaran. Tässä hämäläisäskillassa ei *stX*-adverbien A/B-dikotomia ole lainkaan selvä. Jo Liedossa käyttää vuonna 1876 syntynyt paikallinen kielenopas Juho Jokila haastattelussa (Suomen murrekirjan äänitteet: Lieto) semmoisia toisintoja kuin *kamalisti* (kahdesti), *nätisti* ja *välist*, joiden Maskun-murteiset vastineet kuuluisivat B-tyyppiin.

Osmo Nikkilä (1994, 253) on päätenyt lounaismurteista itse tekemiensä havaintojen sekä muiden aineistojen perusteella siihen, että *-(i)se*-vartaloiset adjektiivit tuottavat johdosadverbien *-st*-suffiksien [A], jolloin hän tarkoittaa asiantilaa ”ydinalueella”. Hän ei sano muunvartaloisten adjektiivien automaattisesti johtavan *-ste(n)*-suffiksiin [B], mutta tällöisen käsityksen voi saada hänen sivun 252 taulukostaan Eurajoen ja varsinkin Pyhamaan luvuista.

2. *stX*-adverbit vanhassa kirjallisuudessa

Agricolan tekstejä on *stX*-adverbien osalta selvittänyt Nikkilä (1994, 235–244). Teksteissä ei voi puhua A/B-dikotomiasta, vaan edellä käsiteltyihin lounaismurteiden *stX*-adverbinjohtimiin verrattavia johtimia on kaikkiaan neljä: *-stA*, *-ste*, *-sti*, *-st*. Näistä ensimmäinen (*-sta* tai *-stä*) on (yleensä) identtinen elatiivin päätteen kanssa.

Johtimia ei teksteissä käytetä mitenkään systemaattisesti. Esimerkiksi sama kanta voi sallia kaksi tai kolmekin eri johdinta – voidaan kirjoittaa *keluottomasta*, mutta myös *keluottomasti*

2 Katsauksen kirjoittaja Jussi Pahikkala on vahtolainen ja pitkän opettajakokemuksensa perusteella hän tuntee lähipitäjien puhuvat hyvin.

(mt. 237), niin ikään *visusta*, *visusti*, *visust* (mt. 238). Tapauksissa on kuitenkin kyse samanmerkityksisistä tavan adverbista.

Agricolan *stX*-adverbeissa käyttämissä eri johtimissa ei voi havaita pientäkään yhdenmukaisuutta luvussa 1 esitetyn A/B-dikotomian kanssa. Lounaismurteissa *-ne(n)*-loppuinen kanta-adjektiivi vaatii A-johdon, mutta Agricolalla (mt. 239) tulee sellaisiin kantoihin vain noin 17 prosentissa tapauksista A:n mukainen loppuheittoinen johdin *-st* (*totinen* → *totisest*). Agricolan *-ste*-johdin puolestaan ei selvästikään vastaa lounaismurteitten B-johdon *-ste(n)*-johdinta (ks. mt. 238–239).

Agricolan jälkeisessä suomenkielisessä kirjallisuudessa alkavat *stX*-adverbit olla yhä enenevästi *-sti*-loppuisia, josta tulee aikaa myöten kirjakielen kanta (mt. 247). Esimerkiksi 1500-luvun lopulla suomennetussa »Talonpoikain laki» -teoksessa (Esko Koivusalo 2005) on enimmäkseen sellaisia kuin *laillisesti*, *wahwasti*, *siwiästi*, *erinomaisesti*, mutta myös *erinomaisest* ja *erinomaisesta* nähdään.

Murteissa taas on tilanne ollut omanlaisensa, ja niistä on tehty suoria adverbihavaintoja vasta 1800-luvun loppupuolelta alkaen (esim. Hahnsson 1872, Genetz 1890). Arvid Genetzin väitöskirjan (1890, 73 kohta 36 ja 154–155 kohta 15) esimerkistöissä tulee implisiittisesti esiin *-stX*-johtimen A/B-kahtalaisuus lounaismurteissa.

Ensimmäisiä kertoja, jolloin kirjallisuudessa esiintyy B-adverbinjohdin *-ste(n)*, on Nikkilän (1994, 250) mukaan Christfrid Gananderin (1787, II 46 A) sanakirjasta löytnyt laitilalaisen kirjoittajan merkintä ”*lämmiin on mennyt haawan ja mojotta kowasten*”. Sen kirjoittaja ei esitä tässä mitään *t*-alkuista jatkokokontekstia, joka selittäisi johtimessa olevan loppu-*n:n*, mutta näyttää tuntevan murteen vaatimuksen.

Elatiivimuotoisella *-stA*-adverbinjohtimella on ilmeisesti murretaustaa ainakin itäisimmässä lounaismurteissa. Kirjallisuudessa on sen ja johtimen *-sti* taajuutta vähentänyt loppuheitto tuottaen molemmista *-st*-loppuisia adverbeja (Nikkilä 1994, 247). Viimeksi mainitut ovat sittemmin pidentyneet *-sti*-loppuisiksi.

Kaikkien nykysuomen *-sti*-loppuisten adverbien samoin kuin murteellisten ja vanhojen varianttien yhteisenä alkulähteenä ei kuitenkaan voida pitää elatiivia, vaikka Lauri Hakulinen (1979, 231) sanoo *-sti*-johtimen suhtautuvan elatiiviin samoin kuin *-lti* (esim. *laajalti*) suhtautuu ablatiiviin. Hänen mukaansa *-sti* palautuu kantasuomeen ja *-sti* < **-stik*, missä *-k* on latiiivin merkki. Kantasuomalaisen alkuperän tekee selväksi Lauri Kettunen (1922, 38) näyttämällä *-sti:n* vastineet lähisukukielissä (karjala *-šti*, livvi *-st'i*, vepsä *-šti* tai *-štin*, vatja *-ssi*, liivi *-stiz*) mutta mainitsematta tässä yhteydessä viron *-sti:tä*. Agricolan ja suomen muun vanhemman kirjakielen elatiivinmuotoisesta *-stA*-johtimesta sekä karjalassakin esiintyvistä *-štA*-variantista (esim. *rutošta* 'nopeasti') Kettunen pääättelee elatiivilla muinoin olleen adverbinkin funktio; tämä siirtyi sitten myöhemmin syntyneelle erikoistuneemmalle *-sti*-johtimelle.

Arvo Laanest (1982, 287) toteaa lähisukukielisten adverbiesimerkkiensä jälkeen lakonisesti vain, että *-sti*-johtimen aikaisempi muoto oli **-stin* tai **-stik*, joissa *-st*-johtuu elatiivista, *-n* on instruktiivisuffiksi ja *-k* latiivisuffiksi. Hän lisää suomen ja viron murteissa *i:n* paikalla esiintyvän *e:n* selittyvän *-te(n)*-suffiksin analogialla. Lounaismurteitten A- ja B-tyypit voivatkin saada lisävalaistusta etelävirosta.

3. Eteläviron johdosadverbeistä

Hakulinen (1979, 231) ei mainitse lounaismurteissa laajasti käytettävää *-st-*johdinta (A), mutta arvelee murteellisen *-ste(n)*-johtimen (B) olevan kantasuomalaisen *-ten-*johtimen (mt. 232) analogiaa. Jos asia on näin, niin analogia palautuu jo kantasuomeen, sillä täältä täytyy olla lähöisin etelävironkin (vöron) vastaavan adverbijohdinten *-stō/ste*. Tämän johdinten takavokaalinen variantti on esimerkiksi sanassa *kōvastō* 'kovasti, kovin' ja etuvokaalinen sanassa *ināmbüste* 'enimmäkseen'. On siis mahdollista, että lounaismurteiden *-ste(n)* ja vöron *-stō/ste* ovat peräisin samasta kantasuomalaisesta lähteestä. Vöron – ja yleensäkin viron – aikaisemmasta loppun:stä ei kylläkään ole enää jäljellä mitään.

Julius Mägiste (1933, 34) ilmoittaa *-ste*-päätteen ("resp. *-stō*, paiguti kõrvu elatiivse *-st-ga*") olevan viron yleisimmän adverbilopun. Muutoin *-ste* on itämerensuomalaisissa kielissä rajoittunut lounaismurteisen *-ste(n)*-muodon piiriin lisäksi pienelle karjalaiselle alueelle (esim. Johanneksessa *hienoste*). Mägiste arvelee, että viron *-ste* voisi kuulua lounaismurteiden vastaavan johdinten kanssa geneettisesti yhteen ja että suppean karjalaisen alueen *-ste* olisi rinnakkaisen kehityksen tulosta.

Vöron *-stō/ste*-johtimisia adverbejä löytyy Vöro–eesti–vöro–sanakirjasta (Iva 2002) liki 80 kappaletta. Ne vastaavat sekä johtimensa että moninaisten kantojensa puolesta nähdäksemme lounaismurteitten B-tyyppiä, toisin sanoen niiden tunnuksen edellä kannassa ei ole todettavissa mitään A-tyyppiin kuuluvaa vartalo-*s*-ainesta. Lisäesimerkkejä olisivat *napistō*, *halvastō*, *poolōlistō*, *targastō*, *paksustō*, *alastō*; *meheste*, *tävveste*, *igäväste*, *hädäste*, *süväste*, *kehväste*, joissa näkyy selvästi adverbien tunnusvariantin riippuvuus vain kanta-adjektiivin vokalismista, siis vo-kaalisointu.

Mitä tulee vörossa oleviin A-tyypin vastineisiin, niin ainoa puhtaasti sellainen on tietävästi *vahtsōst* 'uudestaan' (**vastahinen* > *vahtsōnō* 'uusi'). Verrattaessa tätä tapausta johonkin suomen lounaismurteiden A-tyyppiseen johdokseen (esim. *ilosest*) nähdään, että sen tulisi oikeastaan olla **vahtsōsōst*. Sisäheitto on kuitenkin jättänyt pois painottoman tavun. A-tyypin niukkuutta vörossa voisi selittää merkitykseltään kannaksi sopivien vöron *-nō/ne-*loppuisten adjektiivien vähäinen määrä sekä tulosijojen runsas käyttö adverbien muodostamiseen (esim. *ülene* 'yleinen'; *ületsehe*, *ületsele* 'yleisesti'). Niinpä voinee sanoa vörossakin siis tietyssä mielessä olevan samanlainen adverbien A/B-dikotomia kuin suomen lounaismurteissa.

Dikotomian näyttäisi rikkovan vöron pieni poikkeusryhmä *tihheste* ~ *tihhest*, *tötöstō* ~ *tötöst*, *kipöstō* ~ *kipöst*, *harvastō* ~ *harvast*, *vanastō* ~ *vanast*, *aigsastō* ~ *aigsast*, *rassöstō* ~ *rassöst* (Iva 2002), jossa on loppuheittoiset vaihtoehdot (vrt. lounaismurteiden A:n "poikkeuksiin"). Rikko on tosiasiaa näennäinen, koska sen takana ei ole mitään *-(i)sE*-vartaloisia kanta-adjektiiveja. Kaiken kaikkiaan lounaismurteiden ja vöron A/B-dikotomiat muistuttavat "poikkeuksineen" suuresti toisiaan.

Kettunen (1962, 154) ottaa toisenlaisen kannan puhuessaan viron "-*sti*~-*ste*-vaihtelusta" (joka on nyttemmin miltei hävinnyt kirjakielestä) sellaisissa adverbeissä kuin *vanasti* ~ *vanaste*, *ilusasti* ~ *ilusaste* (jälkimmäisten vastineet puuttuvat vörosta, on vain *ilostō*, *ilosahe*, *ilosalō*). Hän viittaa viron eri murteissa esiintyviin *-sti*~-*ste*-vaihteluihin ja katsoo koko tuon adverbityypin olevan todennäköisesti vain instruktiivinen edelleenjohdos elatiivista. Vöron *-stō/ste*-adverbijohdin ei Kettusella tule esille sen paremmin kuin erityistapaus *vahtsōst*.

Mainittakoon vielä, että B-tyyppiä muistuttavia tapaa ilmaisevia *-štin*-johtimisia adverbejä on kirjattu etelävepsästä, yhtenä esimerkkinä *tarkaštīn* 'kohteliaasti, hienosti', kuten selviää E. A.

Tunkelolta (1946, 382). Vastaavuus lounaismurteiden B-tyypin kanssa ei kuitenkaan ole luultavaa, vaikka siihen viittäisi loppu-*n*, sillä etelävepsän johtimen *i*-segmentti ei oikein sovi kuvaan. Johdin *š* on aiemmasta *s*:stä muuntunut (mt. 254–255).

4. Yhdistelmäjohtin -tusten/tysten?

Lounaismurteitten mielenkiintoinen B-adverbinjohtin *-ste(n)* sisältyy mahdollisesti myös sellaisiin adverbeihin kuin *vastatuste(n)*, *kohdatuste(n)*, *rinnatuste(n)*, *viäretyste(n)*, joitten *n*-loppuiset vastineet ovat suomen yleiskielessäkin tavallisia.

Toisin kuin Hakulinen (1979, 235) väittää, noiden lokaalis-resiprookkisten adverbien synnyn on ajateltavissa alkaneen yhdestä ainoasta konkreettisesta tapauksesta, ehkä *vastatusten*-sanasta. Suomen *vastata*-verbillä on vanha 'kosketuksen, kohtaamisen, tiiviisti kiinni olemisen' merkitys, jolloin verbin passiivin II partisiippi *vastattu* olisi voinut olla adjektiivisena lähtökohdiana B-tyyppiselle tavan adverbien johtamiselle: näin syntyisi johdos *vastatuste(n)*.³ Tässä olisi partisiipin heikolle asteelle selvänä syynä, että *-ste(n)*-johtimen *s* on sulkenut tunnuksen *ttu*-tavun. Yhtäläisesti saattaisi alkumallin antaa *kohdata/kohdāta*-verbi.

Alkumallin mukaan yleistymisen olisi ajan mittaan vakiinnuttanut *-tuste(n)/tyste(n)*-yhdistelmäjohtimen, joka on suoraan kytkettävissä monenkin kannan viimeiseen vartalovokalaaliin ja jota näin sopisi käyttää lokaalis-resiprookkiseen adverbien johtamiseen.

Edellä esitetty *-tusten/tysten*-adverbien synty tapa jää hypoteesiksi, koska sille ei ole tiedossa mitään sitovaa todistetta. Tietynlainen logiikka siinä kuitenkin olisi.

Suomen kielessä on melkoinen määrä *-tusten/tysten*-loppuisia lokaalis-resiprookkisia adverbijä; esimerkiksi Hakulinen (1979, 235) luetteloi niitä 18 kappaletta, ja monia harvinaisempia löytyy Genetziltä (1890, 84–85), sellainenkin kuin *yhytysten/yhdytysten*; tätä kalevalaista sanaa käyttää muun muassa Otto Manninen *Odyssia*-suomennoksessaan (1962, 353): *yöt yhytysten*.

Otaksumamme kaltainen verbin partisiipista lähtevä johtoprosessi on aivan mahdollinen vielä nykykielessäkin, vaikka ei välttämättä synnytä lokaalis-resiprookkista adverbijä. Lounaismurteissa esiintyy esimerkiksi: *tiättä* 'tietää' → *tiätty* → *tiätyste(n)* 'tietysti' ja *kirota* → *kirottu* → *kirotuste(n)* 'kirotun paljon, tuhottomasti'. Murresanat *siunatuste(n)* ja *riivatuste(n)* ovat edellisen kaltaisia ja tarkoittavat molemmat 'pahuksesta, ylen kovasti'. Voidaan käyttää myös *tunnetuste(n)*-muotoa, jonka esikuva lienee yleiskielessä.

Yleiskielen *-tusten/tysten*- ja samanmerkityksinen *-tuksin/tyksin*-johtin⁴ ilmaisevat kumpikin olioitten välistä, yleensä symmetristä keskinäistä asemaa, asentoa tai sijaintia. *Nykysuomen sanakirjassa* (1980) on edellisen muodostamia adverbijä nelisenkymmentä, jälkimmäisen tusinan verran. Digitaalisesta muoto-opin arkistosta (Kielipankki) voi saada mainittujen johdinten esiintyvyydestä jonkinlaisen yleiskuvan, vaikkakaan sopivaa keruuta ei ole tehty läheskään

3 Passiivin II partisiipilla on lounaismurteissa muutakin vanhaa erikoiskäyttöä, myös puolisyntaktista; ks. Pahikkala 1988, 77–78.

4 Suomen *-tusten/tysten*-johdosten asemesta tai vaihtoehtoina käytetään tietyillä murrealueilla *-tuksin/tyksin*-johtimisia adverbijä, joiden kummankin synnyn Hakulinen (1979, 235) selittää vähän samaan tapaan – olettaen molemmilla olevan lähtökohdina jotkin *-us/ys*-loppuiset nominit. Ensin mainituissa olisi sitten *-ten*-johtin, jälkimmäisissä nominin monikon instruktiivivirtaus. Jos kuitenkin hyväksytään edellä nähty passiivin II partisiipin B-johdoshypoteesi, on lähellä ajatus *-tuksin/tyksin*-adverbeihin sisältyvästä passiivin II partisiipin translatiivista.

kaikissa pitäjissä. Ensin mainittua johdinta on todettavissa selvästi enemmän kuin jälkimmäistä, jonka osuus näyttää melko minimaaliselta. Neljän hakumuodon *-tuste(n)* ja *-tyste(n)* esiintymät kattavat yhdessä melkein koko merenrannikkokaistaleen osapuilleen Oulusta ainakin Tammi-saaren paikkeille, kaistaleen, jonka leveys ulottuu huomattavasti sisämaahankin. Syvemmillä sisämaassa ei näitä muotoja enää esiinny paljon; erityisesti Savo näyttää tyhjältä. Pohjoisempaan Lapissa, esimerkiksi Kolarissa ja Kemijärvellä, taas on esiintymiä, onpa vielä Ruijan Raisissakin. Esiintymillä vaikuttaisi olevan jonkinlainen runsastuma lounaisessa Suomessa, mikä selittynee ainakin osaksi keruiden painottumisella tänne.

Sukukielistämme virossa ei ole *-tusten/tysten*-johtimen suoranaista etymologista vastinetta, vaan merkitykseltään samantapaisia johdoksia tuottavat johtimet *-kuti* ja *-stikku*; esimerkiksi sanojen *pealekuti* ja *pealistikku* (vörossa *päälitsigu*, *päälitsikku*) merkitys on 'päällekkäin'. Livvissä on tilanne samantapainen: käytössä on *-kkai/kkäi*-johdin, jossa saattaa lopussa olla vielä *-n*; voidaan sanoa esimerkiksi *vastakkai* tai pelkästään *vastai* (Natalia Giloeva 2.8.2017). Vepsästäkään ei löydy *-tusten/tysten*-johtimelle vastinetta, mutta sellainen löytyy sen sijaan suomen samanmerkityksiselle *-tuksin/tyksin*-johtimelle, esimerkiksi Petsoilasta sanassa *kohtat 'usi' vastatusten* (Tunkelo 1946, 397).

Suomen kansan vanhoissa runoissa (SKVR, vapaasanahaku) on Karjalasta (viena ja eteläkarjala) *vassatuksin-* ja *vastatuksin-*saneita runsaasti sekä *vassatusten-* ja *vastatusten-*saneita yhteensä noin 10, joten *-tusten/tysten*-johdin ei ole alueella vieras.

5. Lopuksi

A- ja B-tyyppiset johdosadverbit eroavat lounaismurteitten ydinalueilla selvästi omiksi ryhmiin (esim. A *kiukkusest*, B *arjkaraste(n)*), mutta yleiskielen *-sti*-vastineissa ja suomen muilla murrealueilla ei eroa ole. A- ja B-tyypin erilaisuus merkinnee tyyppien ikäeroa: B vaikuttaisi vanhemmalta, sillä se on monipuolisempi lounaismurteissa ja sen vastine samaten vörossa. Lounaismurteiden A/B-dikotomia muodostaa selvän systeemin, joka ratkaisee, millä tavoin adjektiivista (tai määrätapauksissa substantiivista) muodostetaan *stX*-adverbi: asia riippuu yksikäsitteisesti vain siitä, onko lähtökohta *-(i)se*-vartaloinen adjektiivi vai ei. Esimerkiksi suunnilleen samaa tarkoittavien adjektiivien *varovaine(n)* ja *varova* on generoitava adverbien eri johtimella, jolloin syntyy samanmerkityksiset *varovaisest* ja *varovaste(n)*.

Tällaista säännönmukaisuutta ja johdinvariantteja *-st* ja *-ste(n)* on vaikea sovittaa Hakulisen (1979, 235) ja Laanestin (1982, 287) arvioiden mukaiseen kehitykseen *-sti* < **-stik* (latiivi), *-sti* < **-stin* (instruktiivi). Lounaismurteisella ilmiöllä on ainakin vöron kanssa yhteisiä juuria, joten ilmiö on vanhaa perua. Paljolti avoimeksi jää kuitenkin lounaismurteille ja vörolle yhteisten johdintyyppien *-st* (A) ja *-stE(n)* (B) sijoittuminen kantasuomalaiseen kenttään.

Lounaismurteiden A-tyyppisten johdosadverbien kantasanat ovat määrätyyppisiä adjektiivivartaloita. B-tyypin johdosadverbien kantasanat taas ovat yleensä rakenteeltaan monenkirjavia: on vokaaliloppuisia ja erirakenteisia konsonanttiloppuisia (*ahne*, *runsas*, *lämmin*, *syytön* ym.), valtaosaltaan adjektiiveja. Ei ole vaikea ajatella tällaiseen joukkoon kelpaavan verbin partisiipinkin, jolloin voisi muodostua B-tyyppisesti sellainen hypoteettinen alkumalli kuin **vasta|tu|sten*. Yleiskielessäkin on partisiippien *-sti*-johtimisia johdosadverbejä melkoisesti, kuten *luovasti*, *uskottavasti*, *väsyneesti*, *hyväksytysti*.

Aineistolähteet

- GANANDER, CHRISTFRID 1787: *Nytt Finskt Lexicon* I–III. Käsikirjoitus. Näköispainos 1937–40. WSOY, Porvoo.
- GENETS, ARVID 1890: *Suomen partikkelimuodot* [väitöskirja]. Keisarillinen Aleksanterin-Yliopisto, filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellinen tiedekunta/tiedekuntaosasto.
- GILOEVA, NATALIA 2017: Henkilökohtainen kommunikaatio. Itä-Suomen yliopisto.
- HOMEROS 1962: *Odysseia*. Suomentanut Otto Manninen. 4. painos. WSOY, Porvoo ja Helsinki.
- HYVÄRINEN, ESA 2017: Henkilökohtainen kommunikaatio. Vahto.
- HÖIJER, E. B. 1927: *Hyväntuule siämeni*. Näköispainos 1983. Otava, Helsinki.
- IVA, SULEV 2002: *Võro–eesti–võro sõnaraamat*. Võro instituut, Võru. Saatavilla: <https://synaq.org>.
- KOIVUSALO, ESKO (toim.) 2005: *Talonpoikain laki. Kuningas Kristofferin maanlain (1442) suomennos Caloniuksen kopion mukaisena*. Näköispainos. SKS, Helsinki.
- LETTINEN, EEVA 1999: *Ossian Kuusisen maailma*. Saaristomeren tutkimuslaitos, Turun yliopisto, Turku.
- NORTAMO, HJ. 1906: *Mnää ja Tasala Vilkk ja Hakkri Iiro. Raumlaissi jaaritukse*. Projektin Lönnrotin julkaisu n:o 1453. Länsi-Suomi, Rauma.
- Kielipankki*. Digitaalinen muoto-opin arkisto. Saatavilla: <https://www.kielipankki.fi/aineistot/>.
- Nyky-suomen sanakirja* I–VI. Suomalaisen kirjallisuuden seura 1980. WSOY, Porvoo.
- Suomen kansan vanhat runot* (SKVR). Saatavilla: <https://skvr.fi/ohje>.
- Suomen murrekirjan äänitteet*. Eura ja Lieto. Kotimaisten kielten keskus. Saatavilla: www.kotus.fi/aineistot/puhutun_kielen_aineistot/murreaanitteita/suomen_murrekirjan_aanitteet.

Kirjallisuuslähteet

- HAHNSSON, JOHAN ADRIAN 1866–1872: Muoto-opillinen selitys Eurajoen, Lapin, Rauman, Pyhämaan, Laitilan ja Uudenkirkon pitäjien kielestä. *Suomi* II, 6–8. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1922: *-sti-lõpuga adverbide algupära*. *Eesti Keel. Emakeele Seltsi ajakiri* I, 37–42. Emakeele Selts, Tartu ülikool.
- 1962: *Eestin kielen äännehistoria*. SKST 156. Kolmas painos. SKS, Helsinki.
- LAANEST, ARVO 1982: *Einführung in die ostseefinnischen Sprachen* (virosta saksaksi kääntänyt Hans-Hermann Bartens). Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- MÄGISTE, JULIUS 1933: *Eesti adverbilõppude -sti ~ -ste, -ti ~ -te vokaalivahelduse tagapõhjast*. *Eesti Keel. Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri* 2, 34–39. Akadeemiline Emakeele Selts, Tartu ülikool.
- NIKKILÄ, OSMO 1994: Loppuheitto ja vanha kirjasuomi. Suomen kielen *i:n* loppuheiton historiaa. *Opera fennistica & linguistica* 8, 235–253. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, Tampere.
- PAHIKKALA, JUSSI 1988: Lounaismurteiden passiivin toisen partisiiopin ongelma. *Sananjalka* 30, 77–78.
- TUNKELO, E. A. 1946: *Vepsän kielen äännehistoria*. SKST 228. SKS, Helsinki.
- TUOMIKOSKI, R. 1973: Adjektiivin ja adverbien erosta. *Virittäjä* 77, 199–214.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia

Jussi Pahikkala
pahio@wakkanet.fi
Haunionpolku 8
21310 Vahto

Sulev Iva
sulev.iva@ut.ee
Võro Instituut
Tarto huulits 48
65609 Võro, Viro